

-padežnu konstrukciju *na + G* (npr. *dospio na robiju : s(a) + G* (npr. *pobjegao s robije, ne pobjegao iz robije*). Taj odnos ne ovisi o licu (*ja, ti, on*), broju (*ja, vi*) ni glagolskom vidu (*išao, otišao*).

S a ž e t a k

Vladimir Anić, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 801.56:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen 14. VI. 1988, primljen za tisk 12. IX. 1988.

On Prepositional Patterning of the Verb ići

The verb *ići* subordinates its pattern *ići s(a) + G* to the pattern *otići na + A*, instead of retaining the relation *ići iz + G : uču + A*.

NEŠTO NAPOMENA O *SINTAKSI* PROF. KATIČIĆA

(Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*
– Nacrt za gramatiku, Zagreb 1986.)

Ivo Pranjković

Knjiga s navedenim naslovom, objavljena u suradnji JAZU i Globusa iz Zagreba kao dio dugo pripremanog projekta koji se obično naziva velikom znanstvenom gramatikom, očekivala se u serbokroatističkoj javnosti s velikim nestrpljenjem. Za to je bilo više razloga. Ovom prilikom navest ću tri. Prvo, ni s jednim od dosadašnjih priručnika sintakse hrvatskoga ili srpskoga jezika ne možemo biti zadovoljni: Maretićeva je sintaksa zastarjela, Lalevićeva je pretradicionalna, Stevanovićeva je, iako dosad najopširnija, više normativistička nego opisna, poglavlje posvećeno sintaksi u *Priručnoj gramatici* prije je uvod u opću sintaksu negoli sintaktički opis konkretnog jezika, Minovićeva – objavljena u Sarajevu prošle godine – donosi malo novoga iako se načelno poziva i na Tesnière, i na Chomskog, i na Fillmore, i na Chafea. Drugo, za sintaksu se može reći da je još uvijek u samom žarištu lingvističkih zbivanja. Treće, autor *Sintakse* uživa ugled, s potpunim pravom, jednog od najpućenijih i najsvestranijih hrvatskih lingvista (koji se uz to u posljednje vrijeme sve više bavi slavističkim temama).

S ciljem da se o vrlo poticajnim, izazovnim, ali katkada i spornim rješenjima koja se nude u Katičićevoj knjizi nastavi stručna rasprava iznijet ću nekoliko dojmova i zapažanja koji su mi se nametnuli nakon podrobnijih iščitavanja.

1. Pokušat ću najprije nešto reći o onome što bi se moglo nazvati osnovnom koncepcijom knjige. Najkraće (ali, naravno, ne i najpreciznije) ta bi se koncepcija mogla opisati kao dosta spretan, pa i originalan, spoj jednog vrlo slobodno shvaćenog (da ne kažem „vlastitog”) transformacionalizma i tradicionalnog pristupa sintaksi, najbližega onome kakav je u hrvatskoj gramatičkoj tradiciji predstavljen radovima Augusta Musića, o tome uostalom govori i sam Katičić: „U izgrađivanju sintaktičkih nazora mnogo su mi značile rasprave Augusta Musića”, str. 7.

Musićevsko je ponajviše insistiranje na raznolikostima, nijansama, podrobnostima u opisu, na stilskim i drugim raslojavanjima sintaktičkih struktura, dok „transformacionalizam” služi prije svega formalizaciji tako koncipirana opisa. To „musićevsko” osobno mi je jasnije, uspješnije i simpatičnije, dijelom i zato što cijeloj knjizi daje obilježje svojevrsne patine.

Transformacionalistički aspekt smatram manje uspelim, ponešto predimenzioniranim te manje spretno provedenim bez obzira na to što su uz njegovu pomoć neki sintaktički odnosi i pojavnosti opisani znatno uspješnije nego dosad. Mislim pritom najviše na (pre) dosljedno konstruiranje ishodišnih rečenica (posebno u opisu složenih struktura) koje često suviše opterećuju tekst, a malo ili nimalo doprinose opisu pojavnosti koje se razmatraju. To ističem posebno zato što sam autor kaže da je knjiga zamišljena kao dio gramatike, a ne kao studija i rasprava (str. 7).

Musićevsko se u Katičićevu pristupu može ilustrirati njegovim opisom razlike između struktura tipa *maknuti ruku* i struktura tipa *maknuti rukom*. Kaže se da je u prvom slučaju riječ o tome da predmet mijenja mjesto, a u drugom o tome da se ističe samo pomicanje.

Usput rečeno, pretjeran je, a nije naročito ni umjestan komentar koji slijedi nakon toga, a prema kojemu na takve razlike treba paziti „da se ne zatre jezik i ne opusti od toga” (str. 123).

Musićevskim bi se kod Katičića (i za njega kao eminentnog teoretičara bez sumnje iznenađujućim) moglo smatrati i odsutnost teorijske razrade, pa i eksplicirane koncepcije. On, primjerice, sintaksu određuje naprosto kao dio gramatike koji proučava rečenično ustrojstvo.

Možda je baš takva definicija razlogom što je od sintaktičkih jedinica nešto više rečeno samo o rečenici (da je glavna sintaktička jedinica i da joj je glavna osobina završenost). O drugim (eventualnim) jedinicama sintakse (sintagmemu, sintagmi, riječi i sl.) ne govori se uglavnom ništa. Osim toga, ne razgraničuju se koordinacija i subordinacija, asindetso se povezivanje rečenica ne razgraničuje na zadovoljavajući način od sindetskog, o tzv. gramatici teksta kaže se samo to da je „i to u nekom širem smislu sintaksa” (str. 13).

2. Ono po čemu Katičićeva *Sintaksa* zaslužuje same komplimente jest činjenica da je to jedna od najtečnije (pa i najljepše) pisanih knjiga te vrste. Upravo iznenađuje lakoća i spretnost kojom Katičić rezultate svojih (naravno, i tuđih) istraživanja pretače u formulacije za koje se katkada čini da su naprosto same po sebi razumljive. U to se lako uvjeriti ako se knjiga bilo gdje otvori. Treba međutim reći da (osobito) za površnijeg ili manje obaviještena čitatelja ta lakoća i „zavodljivost” mogu imati i neželjenih posljedica: način opisa problema može naime katkada „zamagliti” sam problem.

3. Pozitivnim smatram i to što Katičić navodi obilje (nerijetko doduše preobilje) primjera, posebno s obzirom na „musićevski” aspekt njegove koncepcije i na „skromnost” izraženu podnaslovom *Nacrt za gramatiku*. Pitanje je međutim koliko se može opravdati autorov pomalo prenaglašen „induktivni” (od primjera prema nečemu što bi se, barem uvjetno, moglo nazvati modelom) pristup, tim više što ni sam autor, saznajemo u *Uvodnim napomenama*, nije bio baš zadovoljan reprezentativnošću korpusa koji mu je bio na raspolaganju. Želim naime reći da je teško imati puno povjerenje u opis kojemu „stupanj podrobnosti” ovisi o tome da li su se u građi našli odgovarajući primjeri

(str. 7), osobito kad su ti primjeri gotovo isključivo beletristički. Takav je pristup, napokon, u neskladu i s transformacionalizmom, računajući tu i ovaj specifični Katičićev.

4. U tome da Katičić nije mogao odoljeti uvođenju primjera iz 18. stoljeća ima nečega vrlo značajnog i obavezujućeg. Naime, ti primjeri, vrlo raznoliki i sintaktički izuzetno zanimljivi, opominju nas da bi bilo krajnje vrijeme da se počnemo ozbiljnije baviti povijesnom sintaksom hrvatskoga jezika (možda bi baš Katičić bio jedan od onih koji bi bili pozvani i meritorni da je napišu). Međutim, u sintaksi (suvremenoga) hrvatskog književnog jezika takav se postupak teško može opravdati, metodološki prije svega, koliko god bilo vješto i lijepo sročeno njegovo obrazloženje, da ne kažem opravdanje, iz *Uvodnih napomena*: „Primjeri iz 18. stoljeća i zapisi narodne književnosti iz 19. tvore u ovoj Sintaksi cjelinu. Oni stoje izvan današnje neutralne standardne porabe, ali predstavljaju njezino živo izvorište u kojem nam se zgusnuto pokazuju brojni njezini izražajni arhetipovi. Tako oni, kada se nižu primjeri, ne stoje samo zbog kronologije na početku. A čitatelj će se lako priviknuti da primjere koje lako prima traži prema kraju”.

5. Razlikovanje *obavijesnog*, *sadržajnog* i *gramatičkog* ustrojstva svakako se može ocijeniti kao dobrodošla novina u našim sintaktičkim priručnicima. To je razlikovanje na dosta mjesta i vrlo spretno iskorišteno u konkretnom opisu, npr. razlikovanje sadržajnog ustrojstva u opisu tzv. obaveznih determinanata: u rečenici *Marko je čovjek* skup *je čovjek* potpun je predikat, ali nepotpun rijek (str. 391). Pa ipak, način na koji je to razlikovanje provedeno mislim da se može i ozbiljno kritizirati: kod obavijesnog ustrojstva barem zato što nisu u dovoljnoj mjeri uzeti u obzir raznoliki načini aktualizacije (redom riječi, logičkim akcentom) te što je analiza provedena (samo) pod pretpostavkom da je tema jednaka subjektu; što se tiče sadržajnog ustrojstva, valja reći da ponuđena analiza nije utemeljena na dovoljno jasnim i obrazloženim kriterijima. Dopuštam da sam osobno o tome nedostatan obaviješten, pa onda i nedovoljno prilagodljiv takvom tipu analize, ali moram konstatirati da mi ni dobar broj Katičićevih analiza sadržajnog ustrojstva nije jasan, a u analognu analizu na novim tekstovima uopće se ne bih usudio upustiti.

6. S prethodnim je donekle u vezi i jedna od glavnih zamjerki koja se mora uputiti Katičićevoj *Sintaksi*. On se naime ne samo premalo služi dostignućima u opisu sintakse slavenskih jezika, npr. ruskog (da spomenem samo gramatike sovjetske Akademije), češkog i slovačkog, poljskog, pa i bugarskog, nego i nekim manje-više neospornim dostignućima u domaćoj (jugoslavenskoj) serbokroatistici. Mislim pritom, prije svega, na radove I. Grickat (o relativnim rečenicama, o povijesnom aspektu sintaktičkih istraživanja, a naročito na disertaciju o tzv. krnjem perfektu), J. Silića (značajan dio njegove disertacije, branjene 1975. godine, objavljen je iste godine, a odnosi se na složene rečenice, aktualno raščlanjivanje i red riječi), Lj. Popovića (o redu riječi), J. Vukovića (o rečenicama i sintagmi, posebice sa stilističkog aspekta), M. Ivić (npr. radovi koji se odnose na aktualno raščlanjivanje te na tzv. rečenične priloge) itd. Treba ipak reći da autora bar donekle opravdava činjenica što su neki od tih radova bili teže dostupni ili su bili objavljivani nakon što je osnovna koncepcija njegove knjige možda već bila uobličena.

7. Posebno bi izlaganje (za kakvo ovdje naravno ne može biti mjesta) zavrijedilo Katičićevo uvođenje kategorije gotovosti. Zanimljivo je napomenuti da i tu kategoriju Katičić zapravo preuzima od Musića. Kod obojice je to, vjerojatno, urađeno s prvotnim ciljem da se opis učini što *podrobnijim*, a neposredan povod uvođenju te kategorije ima bez sumnje veze s podatkom da su obojica klasični filolozi (ta kategorija svojstvena je

inače grčkom jeziku). Insistiranje na podrobnosti može, po mom mišljenju, opravdati uvođenje te kategorije, ali se meni čini potrebnim ustvrditi da gotovost nije sintaktička, nego semantička kategorija. (Ne)gotovost ovisi prije svega od glagolske semantike (rezultativnost/procesualnost) i od konkretnog konteksta ili situacije. Osim toga, mislim da je gotovost perfekta kvalitativno drugačije naravi (riječ je o „pravom“ perfektnom značenju po kojemu se taj oblik u negdašnjem sustavu glagolskih vremena razlikovao od imperfekta i aorista) od eventualne gotovosti futura drugog ili pluskvamperfekta. No, bilo kako bilo, riječ je o jednoj od najuočljivijih novosti u Katičićevoj knjizi koja zaslužuje vrlo ozbiljno razmatranje i uvažavanje čak i u slučaju da je neopravdano uvedena.

8. Za stilistički aspekt u Sintaksi treba, prije svega, reći da je nekako previše usputan, nedovoljno „znanstven“, impresionistički. O stilskoj vrijednosti pojedinih sintaktičkih pojava Katičić govori prilično neredovito, uglavnom onda kad mu se učini da se o nekoj pojavi može dati zanimljiv stilistički komentar ili kad je ta pojava, iz bilo kojih razloga, stilski markirana. Katičićeva stilistika, ako se o njoj uopće može govoriti, vrlo je široko shvaćena: od savjetničko-normativističke stilistike maretićevskog tipa (npr. „U hrvatskom književnom jeziku obično se izbjegava preopterećivanje teksta periodima i piscima se preporučuje da se klone složenih rečenica koje bi čitaocima mogle djelovati glomazno. No ima stilističkih majstora koji umiju i najsloženije periode graditi tako da djeluju lako i ugodno i da se njima postiže posebna stilaska vrijednost“, str. 362) do različitih, nerijetko spretnih i domišljatih, ali i nedovoljno preciznih pa i sasvim „metaforičkih“ kvalifikacija. Kako bi bilo sasvim jasno o čemu je riječ, navest ću nekoliko takvih kvalifikacija i upozoriti na što se odnose. Tako su uzročne strukture bez *zato* (npr. *Razišli su se što nisu imali daljnjih uputa*) svojstvene razgovornom i manje dotjeranu stilu, a analogne strukture sa *zato* pomnijem i dotjeranijem stilu (str. 256). Strukturama tipa *Našla sliku da je take ni u cara nema* svojstvena je „posebna stilaska boja izraza, starinska i pučka“ (str. 267). „Starinskom i pučkom“ stilu pripadaju i strukture s futurum u namjernoj rečenici, npr. *Nadrje Turčin da će Zetu prijeći* (str. 260). Gnomski aorist (npr. *Ako pravda ne pomože, krivda neće pomoći*) stilski je obilježen „kao krepak i starinski izraz“, a posvojni genitiv od prezimena na *-ić* „kao jedar pučki izraz“ (npr. *Pekića kula*, str. 422). Sklanjanje brojeva karakterizira „pomniji i biraniji stil“ (str. 446), a lična upotreba bezličnog glagola *trebati* „nemarno i komotno izražavanje“ (str. 469). Konstrukcije tipa *izbjeći doći* i sl. obilježene su kao „malo nategnut izraz, previše zahtjevan i ‘težak’ stil“ (str. 473). Ispuštanjem spone dobiva se „veća ekspresivnost i sažeta nabitost pripovjedačkog stila“ (str. 55), a ispuštanjem istog elementa iza enklitičkog *se* postiže se „stilsko obilježje glatke lakoće“ (str. 497).

Ima nešto, ali mnogo manje, i funkcionalnostilističkih objekcija, kao što je, naprimjer, zapažanje da se u razgovornom stilu intonacija zna odvojiti od rečenice pa se onda realizira „na muklom vokalskom glasu“, npr. *Lijepa djevojka, a?* (str. 135) ili ono po kojemu apsolutna upotreba infinitiva (u imperativnom značenju) pripada „više tehničkoj sferi i izvan nje se osjeća kao gruba i nezgrapna“ (str. 143).

I napokon, ima čak i povremenih zapažanja o stilu pojedinih pisaca. Evo što se, primjerice, kaže o osobitostima Krležina perioda: „Krleža pak, na sebi svojstven način, u jednu sliku unosi što više detalja, ne ostavlja čitatelju predaha da ih odvojeno sredi, zaspica ga njima, i tako izražava prenadraženu osjetljivost čovjeka koji je svime time, i još mnogim drugim, zatrpan i pritisnut“ (str. 363).

9. U tijesnoj je vezi sa stilističkim i normativistički aspekt, „ugrađen” u *Sintaksu* ponajviše po uzoru na Stevanovićev *Savremeni srpskohrvatski jezik, II*. S tim u vezi treba primijetiti barem to da je normativizam nejednako prisutan u pojedinim poglavljima. U nekima mu (kad bi mu i bilo mjesta) nema ni spomena, a u drugima opet (kao npr. u poglavlju *Infinitivizacija*) sasvim prevladava, i to dobrim dijelom na štetu strukturne i funkcionalne analize.

10. U vezi s opisom složenih rečenica valja reći da Katičić katkada nudi zanimljiva i prihvatljiva rješenja. Takav je npr. slučaj s opisom rečenica tipa *Usporiše korak, jer se cesta strmo uspinjala*. On ih naime opisuje tako što uvodi još jednu semantički „praznu” rečenicu demonstrativnog tipa: *Usporiše korak, to je bilo zato što se cesta strmo uspinjala*. Time zapravo uvodi vrlo važnu (a u nas dosad, barem u priručnicima, neopisivanu) razliku između raščlanjenih i neraščlanjenih rečenica (ili tzv. restriktivnih i nerestriktivnih). Pitanje je međutim da li se takvim opisom rečenice prvoga tipa (i) razgraničuju od rečenica drugoga tipa. Naime, i rečenice tipa *Ne idem van jer je hladno* mogu se slično opisati: *Ne idem van, to je zato što je hladno*. Pitanje je tim umjesnije što Katičić sve zavisnosložene rečenice opisuje uz pomoć semantički ispražnjenih elemenata, uglavnom demonstrativa. Zbog toga (ali ne samo zbog toga) sporan mi je i termin (naslov poglavlja također) *dometanje zavisnih rečenica* (već i zato što predstavlja svojevrsno „polarješenje”), a nešto slično moglo bi se reći i za razmišljanje prema kojemu su rečenice razmatranoga tipa (tj. „zavisne rečenice odvojene zarezom”) i zavisne i nezavisne. Zavisne su, navodno, zato što im je „položaj u ustrojstvu složene rečenice kao u zavisnih rečenica”, a nezavisne po tome što im je „odnos prema drugim njezinim dijelovima kao u nezavisnih” (str. 369). Treba ipak priznati da zarez (kao oznaka za raščlanjenje) predstavlja izraz svojevrsne „semantičke kompresije” te da strukture toga tipa imaju zbog toga specifičan status.

Štošta se može prigovoriti i samoj podjeli složenih rečenica: sve se rečenice bez veznika (asindetske) svrstavaju u *rečenični niz* i smatraju se nezavisnosloženima. Ništa nije rečeno o tome kako tzv. zatvorene strukture mogu činiti rečenični niz, a ni o sasvim evidentnim (i strukturnim i funkcionalnim i semantičkim) razlikama između struktura tipa *Dan je malen, žetva je velika* (str. 152) i struktura tipa *Ne možeš reći: to je planinsko selo* (str. 155).

Osim pet vrsta nezavisnosloženih rečenica koje su u nas uobičajene (pitanje je s kakvom argumentacijom jer se ona obično i ne navodi) Katičić uvodi i objasnidbene (str. 171) s vezničkim priložima objašnjenja, i to *jer* (npr. *Jer ko lav ću biti Efrajimu, kao lavić domu Judinu*), *ta*, za koji inače na str. 141. kaže da je uzvična čestica (npr. *Sada ću i ja malo živjeti, ta dosta sam se namučio*) te „starinsko” i stilski „silno obilježeno” *bo* (npr. *Istina bo će postati životom, uvjereni smo, i bez vas i bez nas*). Uvođenje objasnidbenih rečenica načelno se može opravdati (mislim ipak da bi to prije bile rečenice *s to jest* ili *naime* negoli ove s *jer* i *ta*), ali je sasvim očito da *jer* i *bo* funkcioniraju u navedenim primjerima kao vezna sredstva u odnosu na prethodnu rečenicu u tekstu (koja se ne navodi), a nikako kao „veznički prilozi” koji bi povezivali dvije nesložene rečenice u jednu tzv. nezavisnosloženu. Riječ je o tzv. rečeničnim modifikatorima ili konektorima koji se moraju promatrati na razini teksta, a ne na razini (složene) rečenice.

S ovim je u vezi i poprilična zbrka koja vlada s obzirom na uporabu termina veznik, prilog, veznički prilog, riječca i sl. Za elemente koje tradicionalno nazivamo veznicima

(riječ je ovdje o koordiniranim veznicima) pretpostavlja se da su veznici dok ih „ne zahvati preoblika sklapanja” koja ih pretvara u veznike. Tako je u rečenici (koja je po Katičiću rečenični niz) *Na taj se brijeg oni popnu, i zaustave se zadivljeni i prilog*, a u rečenici *Iziđu iz auta i promeškolje noge* veznik (str. 157). Pretpostavlja se također (str. 167) da prilikom spomenutih preoblika *izblijeđi* (?) leksičko značenje priloga. Za takav postupak mi se čini da ga je vrlo teško opravdati. Štoviše, ispravnijim mi se čini sasvim obrnuto rezoniranje: vezni elementi na razini teksta nisu bitno drugačiji nego na razini tzv. nezavisnosloženih rečenica (jednim su dijelom i zajednički), a to ide u prilog onim pristupima prema kojima i samu koordinaciju treba promatrati na razini teksta. Uostalom, prilozi i veznici ipak su dvije različite vrste riječi, a to ne bi smjelo ovisiti od toga da li se rabe na razini složene rečenice ili čak i od toga je li riječ o raščlanjenoj ili o neraščlanjenoj složenoj rečenici.

U vezi s problematikom složenih rečenica recimo još samo to da su neki tipovi rečenica (zavisnosloženih) opisani znatno iscrpnije i preglednije nego što se činilo dosad (usp. npr. obradu pogodbenih rečenica s veznikom *kad*, str. 283–286).

11. Dobro je što se Katičić u vezi s obradom objekta i priložne oznake odlučio na *dodatak* (na samom kraju knjige, str. 500) u kojemu na neki način uvodi i pojam „obavezne priložne oznake” (npr. *Pjesnik živi na selu*), iako je time doveo u pitanje sva tri (svoja) kriterija za razgraničenje: 1. objekt se uvodi po glagolu, a priložna oznaka po predikatu, 2. objekt je obavezan, a priložna oznaka nije i 3. objekt se ne može parafrazirati, a priložna oznaka može.

Time je ovaj problem (koji uostalom nije na najbolji način riješen ni u okviru teorije valentnosti) ostavio otvorenim, što je u potpunosti prihvatljivo, tim više što je slučajeve na koje su spomenuti kriteriji primjenjivi opisao vrlo dobro.

12. Neki sintaktički odnosi, i to prije svega oni koji se tradicionalno nisu ni opisivali, opisani su, po mom mišljenju, vrlo dobro i precizno. To posebno vrijedi za opis brojeva i brojnih priloga u funkciji atributa. Tako se jedinice tipa *deset riba* opisuju uz pretpostavku da je imenica uvedena po broju te da u cjelinu odnosa ne ulazi imenica preko atributa, nego brojni izraz kao cjelina (str. 443). Napominjem to osobito zato što se za opis takvih jedinica koji je primijenjen u *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnog jezika* (Zagreb, 1979), a čiji su se autori služili i dijelom rukopisa *Sintakse*, nikako ne bi moglo reći da je dobra. Tako se u njoj struktura *Uz obalu je plivalo deset riba* opisuje uz pomoć ishodišnih rečenica:

1) *Uz obalu je plivalo deset.* (?)

2) *Deset je riba.* (str. 427).

13. Zaključno bih rekao da je Katičićeva *Sintaksa* zanimljiva, provokativna i vrlo lijepo pisana knjiga. Trajne su joj kvalitete spretni, originalni i nadahnuti opisi nekih osobitosti sintakse hrvatskoga književnog jezika te izuzetno bogata i poticajna ekscerpirana građa. Treba je pomno iščitavati, razmišljati nad njom, ali i (zašto ne?) sporiti se s njom.

S a ž e t a k

Ivo Pranjković, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 801.56:808.62, stručni članak, primljen 9. II. 1988, primljen za tisak 28. II. 1988.

Some Remarks About Katičić's Sintaksa

This is a review of the *Syntax of Standard Croatian* by Radoslav Katičić.